

'לא תטע לך אשרה כל עץ' - שיטת הרמב"ם

בפרשת שופטים, מיד אחרי מצוות מינוי השופטים, פותחת התורה באיסורי עבודה זרה¹; האיסור הראשון הוא נטיעת אשרה אצל המזבח²: 'לא תטע לך אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ אֲצֵל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְךָ'. הביטוי "אשרה כל עץ" עמום: האם "כל עץ" הוא פירוש לאשרה - או שזהו איסור נוסף? ומדוע נאסרה אשרה דוקא אצל המזבח, הרי לעיל בפרשת ראה (וי, ג) נצטוונו לשרוף אשרות בכל מקום! על עצם הגדרת אשרה נחלקו תנאים (עבודה זרה מה, א). לכל הדעות אילן הנעבד נחשב אשרה ואסור בהנאה, אלא שנחלקו חכמים ור' שמעון אם גם אילן שמעמידים תחתיו ע"ז והוא עצמו אינו נעבד - האם גם הוא אשרה ואסור בהנאה (חכמים), או לא (ר' שמעון). לגבי פירושי הפסוקים, רש"י כתב בפרשת ראה (שם) שאשרה היא אילן הנעבד, ואילו הרמב"ם בפסוקנו נטה לפרש שמדובר על עץ בפתח בית ע"ז, לנוי לה או לסימון מיקומה. כך או כך, עדיין לא התפרש לנו מהו "אשרה כל עץ".

שנינו בספרי:

לא תטע לך אשרה. מלמד שכל הנוטע אשרה עובר בלא תעשה. ומנין לנוטע אילן (וי"ג: ובונה בית) בהר הבית שעובר בלא תעשה, ת"ל כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך. ר' אליעזר בן יעקב אומר, מנין שאין עושין אכסדראות בעזרה? תלמוד לומר כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך, כשהוא אומר אשר תעשה לך לרבות במה.

לפי חכמים יש כאן שתי מצוות: "לא תטע לך אשרה בכל מקום", "לא תטע כל עץ אצל המזבח"³, ולפי הגירסא "נוטע אילן ובונה בית"⁴ צריך לומר שלא רק נטיעת עץ אסורה בהר הבית אלא "כל עץ אצל המזבח" אסור, אפילו לבנות בנין של עץ. לפי ראב"י הלאו השני "כל עץ אצל המזבח" אוסר לבנות בעזרה אפילו אכסדראות של עץ, שהם גנות לצל ללא קירות (מעין פרגולות שלנו). אולם ייתכן שהאיסור

1 לגבי סדר המצוות והסמיכות ביניהן, עיי"ש בראב"ע ובספורנו, בנצי"ב ב"הרחב דבר", ועוד.
 2 דברים פט"ז פס' כא.
 3 כך פירש, למשל, הנצי"ב.
 4 למשל, רש"י על הפסוק מצטט כך את הספרי.

לבנות בנין עץ ואכסדרא לפי ראב"י הוא הרחקה מדרבנן, והלימוד מהפסוק הוא אסמכתא בלבד⁵. מחלוקת נוספת היא מהו "אצל המזבח": חכמים דיברו על כל הר הבית, ואילו ראב"י דיבר על העזרה בלבד.

פירוש אחר אפשרי בפסוק הוא "לא תטע לך אשרה [ו]כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך", כלומר - לא רק עץ הנעבד אסור לנטוע אצל המזבח, אלא גם עץ שאינו נעבד, שמא יבואו לעובדו (רשב"ם), או כיון שכך הוא מנהג עובדי עבודה זרה לנטוע עץ לנוי אצל המזבח (רמב"ן), או כדי שיתקבצו שם העם (רמב"ם, ראה להלן). יתכן שהתורה דיברה דווקא על אשרה אצל המזבח כיון שכך היתה דרך עובדי עבודה זרה.

מה ההלכה במחלוקת חכמים ור' אליעזר בן יעקב? האם האיסור הוא על נטיעת עץ (ואולי גם בנין בית) או אף על אכסדראות? והאם בכל הר הבית או רק בעזרה? בפשוט יש כאן שני כללי פסיקה שמתנגשים זה בזה: מצד אחד "יחיד ורבים הלכה כרבים", מצד שני "משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי"⁶, כלומר "במקומות מועטים מוזכר במשנה, אבל נקי הוא, דהלכה כמותו בכל מקום" (רש"י). אם כי יש להסתפק, כיון שהלשון היא "משנת ראב"י" האם דוקא במשנה הדין כך - או אף בברייתא?

כתב הרמב"ם (הל' עבודה זרה ו, ט-י):

הנוטע אילן אצל המזבח, או בכל העזרה, בין אילן סרק בין אילן מאכל, אע"פ שעשה אותו נוי למקדש ויופי לו - הרי זה לוקה, שנאמר לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך אשר תעשה לך, מפני שזה היה דרך עבודה זרה, נוטעין אילנות בצד המזבח שלה כדי שיתקבצו שם העם. ואסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעושים בחצרות, אע"פ שהוא בבנין ואינו עץ נטוע, הרחקה יתירה, שנאמר כל עץ, אלא כל האכסדראות והסככות היוצאות מן הכתלים שהיו במקדש של אבן היו, לא של עץ.

הרמב"ם פסק בשתי המחלוקות כראב"י, דהיינו שתחום האיסור הוא בעזרה ולא בכל הר הבית, ושאסור מדרבנן לבנות כל בנין עץ ואפילו אכסדרא⁷. מדוע פסק כדעת יחיד? האם משום שהלכה כראב"י אף בברייתא, או שמא היתה לו סיבה אחרת? ואיך יפסוק הרמב"ם במחלוקת אחרות בברייתות בהן מעורב ראב"י⁸? ונלע"ד שיש רמז ברור ברמב"ם עצמו מהי שיטתו⁹. וכך כתב הרמב"ם בספר המצוות:

- 5 כך כתב הרמב"ם (ר' להלן) וכן הרמב"ן בפסוקנו.
- 6 עירובין סב, ב, יבמות מט, ב ובהגהות מהר"ב רנשבורג, גיטין סז, א ועוד.
- 7 וקרב חסדא שכל האכסדראות היו של אבן (הרמב"ן בפירושו על הפסוק הלך כנראה בעקבותיו).
- 8 דנו בזה מפרשי הרמב"ם, עי' לדוגמא בכס"מ כאן ובמצוין ברמב"ם פרנקל.
- 9 וכאן יש להעיר: בפתיחת מורה נבוכים מצוה הרמב"ם את הלומד להבין בכל פרק בספר

והמצוה הי"ג היא שהזהירנו שלא לטעת אילן במקדש או בצד המזבח על דרך הנוי לו והכבוד, ואפילו כיוון בזה עבודה הא-ל יתעלה, כי כך גם כן היו מגדלים עבודה זרה שהיו נוטעים לפנייה אילנות יפים ונחמדים בבתי עבודתם, והוא אמרו יתעלה לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלוקיך. והעובר על לאו זה חייב מלקות. **וכבר התבארו משפטי מצוה זו בגמ' תמיד, ושם התבאר שהנטיעה אסורה בכל המקדש.**

הסוגיא במסכת תמיד מתארת את סדר עבודת התמיד לעבודת בית אלוקיניו¹⁰, והמשנה אומרת שהכהנים נכנסים בבוקר לעזרה בשתי כיתות, 'אלו מהלכים באכסדרא דרך מזרח, ואלו מהלכים באכסדרה דרך מערב'. ועל כך שואלת הגמרא איך יתכן שהיו אכסדראות בעזרה, 'והתניא ראב"י מנין שאין עושים אכסדראות בעזרה ת"ל לא תטע לך אשרה כל עץ... אמר רב חסדא באכסדראות של בנין'. משמע שהסוגיא בתמיד סוברת שהלכה כראב"י.

בהנחה שעל סוגיא זו כותב הרמב"ם "וכבר התבארו משפטי מצווה זו בגמרא תמיד"¹¹, נראה לומר שהרמב"ם רצה לרמוז כאן שמוכח בבירור מסוגיא זו שההלכה במחלוקת שבספרי היא כראב"י לגבי פרט מסוים אחד (שאין עושין אכסדראות מעץ), וממנו יתבררו שאר פרטי הדין. ומזה שהרמב"ם פסק כראב"י רק בגלל שהסוגיא כמותו, ולא בגלל עצם הבאת דבריו בספרי - מכאן נלמד שלדעת הרמב"ם "משנת ראב"י קב ונקי" הוא כלל שנאמר רק במשנה, ולא בברייתא.

לא רק את כללות עניינו, אלא גם לדקדק בכל מילה ומילה שנאמרה בו דרך אגב, כי הדברים נכתבו בדיוק רב ובזהירות, ואין דבר שנאמר בו שלא במקומו אלא כדי לבאר ענין מסוים במקומו. כל מילה, אומר הרמב"ם, יש לה משמעות, ושתלתי רמזים שונים לכל אורך הספר, ועל הלומד לנסות לאתרם (ועי' בפירוש המיוחד-במינו "מנפת צוף" על מו"נ מאת הרב יהונתן בלס, רב היישוב נוה צוף וראש כולל "רצון יהודה" פ"ת, בו - בין השאר - הוא מנסה לפענח את הרמזים ששתל הרמב"ם במורה הנבוכים). ונראה שיש כאן דוגמא לכך שכבר בספר המצוות נקט הרמב"ם בשיטה הזו.

10 לשון המשנה בסוף המסכת, פ"ז מ"ג, ובגמ' בדף כח, ב.

11 אין סוגיא רלוונטית אחרת במסכת תמיד.